

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ

EXPERIMENTAL VERIFICATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE TECHNOLOGY OF TRAINING FUTURE TEACHERS FOR THE PREVENTING AND COUNTERACTION TO BULLYING

У статті представлена експериментальна перевірка ефективності технології підготовки майбутніх вчителів до запобігання та протидії булінгу. Проблема булінгу залишається актуальною та вимагає активної участі вчителів, здатних розпізнавати, запобігати та протидіяти проявам булінгу серед учнів. Розроблена педагогічна технологія підготовки орієнтована на розвиток у майбутніх учителів компетентностей, необхідних для створення безпечної та здорового освітнього середовища. Проведенню педагогічного експерименту передувало пілотажне дослідження, що дозволило визначити обмеження експерименту. У ході педагогічного експерименту, що включав констатувальний, формувальний та контрольний етапи, було досліджено зміни рівня готовності майбутніх вчителів до запобігання та протидії булінгу. Результати показали значне покращення показників в експериментальній групі порівняно з контрольною, що свідчить про позитивний вплив педагогічної технології на процес професійної підготовки майбутніх учителів. Розроблена технологія може бути інтегрована в освітні програми педагогічних закладів вищої освіти. У експерименті взяли участь 444 студенти, які здобувають перший (бакалаврський) та другий (магістерський) рівень вищої освіти. На констатувальному етапі експерименту контрольній групі більше учасників із середнім рівнем готовності (108 осіб) та високим рівнем (22 особи), тоді як в експериментальній групі більше учасників із низьким рівнем готовності (105 осіб). Контрольний етап засвідчив, що в експериментальній групі значна частина учасників досягла високого рівня готовності (106 осіб), тоді як у контрольній групі на високому рівні перебуває менше учасників (53 особи). Це свідчить про те, що технологія, застосована в експериментальній групі, може позитивно впливати на готовність майбутніх учителів до запобігання та протидії булінгу.

Ключові слова: булінг, запобігання та протидія булінгу, пілотажне дослідження, під-

готовка майбутніх учителів, педагогічний експеримент, педагогічна технологія.

The article presents an experimental test of the effectiveness of the technology for training future teachers to prevent and counter bullying. The problem of bullying remains relevant and requires the active participation of teachers who are able to recognize, prevent and counteract manifestations of bullying among students. The developed pedagogical training technology is focused on the development of future teachers' competencies necessary for creating a safe and healthy educational environment. The pedagogical experiment was preceded by a pilot study, which made it possible to determine the limitations of the experiment. In the course of the pedagogical experiment, which included ascertaining, formative and control stages, changes in the level of readiness of future teachers to prevent and counter bullying were investigated. The results showed a significant improvement of indicators in the experimental group compared to the control group, which indicates the positive influence of pedagogical technology on the process of professional training of future teachers. The developed technology can be integrated into educational programs of pedagogical institutions of higher education. 444 students who are getting the first (bachelor's) and second (master's) level of higher education took part in the experiment. At the ascertainment stage of the experiment, the control group had more participants with an average level of readiness (108 students) and a high level (22 students), while the experimental group had more participants with a low level of readiness (105 students). The control stage proved that in the experimental group a significant part of the participants reached a high level of readiness (106 students), while in the control group there were fewer participants at a high level (53 students). This indicates that the technology used in the experimental group can positively influence the readiness of future teachers to prevent and counter bullying.

Key words: bullying, prevention and counteraction to bullying, pilot study, training of future teachers, pedagogical experiment, pedagogical technology.

УДК 37.3.015.3-051
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/76.23>

Кваша А.С.,
аспірант кафедри початкової
і професійної освіти
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема булінгу, негативно впливаючи на психоемоційний стан учнів, їхню академічну успішність і загальну соціалізацію в освітньому середовищі, залишається актуальною в усьому світі впродовж багатьох років. Короткострокові та довгострокові наслідки знуцань добре задокументовані й ретельно досліджуються багатьма науковцями. Деякі з негативних наслідків включають тривогу, низьку самооцінку, суїцидальні думки та зловживання психоактивними речовинами. Суспільні проблеми включають відсутність соціального

визнання, труднощі в пошуку друзів, бійки та інші вияви агресії. З академічної точки зору дослідження показують, що жертви булінгу мають гірші досягнення та більшу кількість прогулів. Роль учителя в запобіганні та протидії булінгу вкрай важлива, оскільки саме педагог може безпосередньо впливати на організацію безпечного освітнього середовища. У зв'язку з цим зростає необхідність розробки та впровадження ефективних педагогічних технологій, спрямованих на підготовку майбутніх учителів до запобігання, протидії та профілактики булінгу в закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наявних наукових праць свідчить про значно менший ступінь консенсусу щодо ефективності програм запобігання булінгу в школах. Багато з них дозволяють досягти лише непоказових результатів, що ускладнює виправдання витрат і зусиль на впровадження. Хоча бувають і винятки, коли інвестування часу, зусиль і фінансових ресурсів у шкільні ініціативи протидії булінгу можуть принести цінну віддачу, допомагаючи створити шкільне середовище, яке є безпечнішим для дітей. Ще більше заплутує означену проблему те, що велика частина даних, зібраних у дослідженнях програм запобігання булінгу, спирається на непрямі дані, такі як самозвіти вчителів і учнів. Як наслідок, є чимало інформації про те, як учні та вчителі думають, що вони будуть реагувати в певній ситуації, але мало інформації про їхню фактичну поведінку після реалізації цих програм [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За останні роки в суттєво розширився арсенал педагогічних технологій, орієнтованих на професійний розвиток майбутніх учителів. Проте проблема підготовки майбутніх вчителів до запобігання та протидії булінгу вимагає постійного оновлення методичного інструментарію, експериментального підтвердження ефективності нових технологій.

Метою статті є висвітлення результатів експериментальної перевірки ефективності технології підготовки майбутніх вчителів до запобігання та протидії булінгу.

Виклад основного матеріалу. Педагогічний експеримент є найважливішим інструментом дослідження та аналізу освітніх процесів, що дозволяє виявити ефективність методів та підходів, обґрунтувати практичні рекомендації для вдосконалення освітнього процесу. Однак, незважаючи на значущість цього методу, педагогічний експеримент має свої обмеження, які можуть впливати на достовірність та відтворюваність його результатів. Розуміння та облік цих обмежень є ключем до коректної інтерпретації даних, а також розробки підходів для мінімізації їх впливу на наукові висновки. Як справедливо відмічає О. Жосан, «експеримент у загальній системі методів дослідження допомагає встановити наукові факти, пояснити та узагальнити нові дані з позицій більш загальних теорій; будувати на базі одержаних результатів нові гіпотези та теорії» [3, с. 26].

На відміну від експериментів у природничих науках, педагогічний експеримент проводиться в складних і часто неконтрольованих умовах, де зовнішні фактори можуть значно впливати на результати. Зокрема, педагогічний процес має безліч змінних, включаючи індивідуальні особливості здобувачів, їхню мотивацію, рівень підготовки та взаємини з викладачами. Ці та інші фактори

можуть обмежувати можливість чіткої інтерпретації отриманих даних та знижувати об'єктивність висновків.

Існує чимало визначень поняття «педагогічний експеримент», але у всіх простежується єдина думка про те, що педагогічний експеримент – це науково обґрунтована та логічно вибудована організація освітньої діяльності, метою якої є пошук нових педагогічних знань та підходів задля підтвердження або спростування висунутих для перевірки наукових гіпотез. На переконання О. Худолія, «суттєвою ознакою експерименту є наявність гіпотези яку треба прийняти або спростувати» [4, с. 19]. Гіпотеза нашого педагогічного експерименту полягає в припущенні, що процес підготовки майбутніх учителів до запобігання та протидії булінгу буде успішним за умови реалізації науково обґрунтованої технології, ключовою ідеєю якої є твердження про те, що вчителі відіграють вирішальну роль в організації безпечного і здорового освітнього середовища.

Можна стверджувати, що педагогічний експеримент передбачає навмисне теоретично обґрунтоване внесення змін до організації педагогічного процесу, що здійснюється з метою оцінки та (або) порівняння ефективності педагогічних нововведень, а також вивчення характеру зв'язків між різними компонентами освіти та педагогічними явищами, факторами, умовами та результатами педагогічного впливу. Ключовим етапом педагогічного експерименту є його планування, яке доцільно завершити створенням програми педагогічного експерименту – документа, що відображає сутність та логіку проведення педагогічного експерименту.

Розроблена нами програма педагогічного експерименту включала в себе такі етапи: теоретико-пошуковий; експериментально-аналітичний; завершально-узагальнювальний. Кожен із зазначених етапів мав заздалегідь визначені мету й завдання, методи та джерела дослідження. Варто зазначити, що для вивчення ключових проблем та виявлення прогалин, які потім можна було б усунути та прояснити за допомогою майбутніх емпіричних досліджень, теоретико-пошуковий етап передбачав широкий огляд літератури з проблеми запобігання та протидії булінгу. Крім того, зважаючи на інноваційність розробленої технології, нами було прийнято рішення про проведення пілотажного дослідження серед слухачів.

Пілотажне дослідження дозволило нам уточнити та покращити дизайн експерименту перед його основним етапом, що посприяло отриманню більш точних та достовірних результатів. Так, за результатами пілотажного дослідження, яке проводилося у формі анкетування, було встановлено, що 73,7 % опитаних слухачів вважають булінг актуальною проблемою серед школярів; 42,1 % відповіли, що мають уяву про булінг лише в загальних рисах; 21,1 % повідомили, що знають складники

здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя; 10,5 % слухачів висловили впевненість у тому, що можливо організувати безпечне освітнє середовище, у якому не буде булінгу і лише 5,3 % повідомили, що вони знають зміст Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі та нормативно-правову базу, що регулює питання булінгу учасника освітнього процесу та відповідальності за його вчинення. Вище наведене дало підстави стверджувати, що підготовка майбутніх учителів до запобігання та протидії булінгу є нагальним завданням для сучасної вищої педагогічної освіти.

Разом з тим, пілотажне дослідження дозволило окреслити обмеження нашого експерименту, а саме: відсутність попередніх досліджень на тему підготовки майбутніх учителів до запобігання та протидії булінгу; пілотажне дослідження обмежувалося використанням даних, отриманих завдяки анкетам, що були розроблені власноруч; існує ймовірність того, що слухачі завищили свій рівень обізнаності з досліджуваною проблемою.

Дослідниця Е. Панасенко стверджує, що «педагогічний експеримент виконує функцію вдосконалення системи освіти лише за умови дотримання провідних принципів його підготовки та проведення» [2, с. 185]. До них вона відносить «принципи (історизму; цілісного вивчення педагогічного явища (процесу); комплексного використання методів наукового дослідження; вивчення педагогічних явищ (процесів) у їхньому розвитку та динаміці; об'єктивності проведення (обліку, фіксації, кількісного та якісного аналізу результатів) експерименту; єдності навчання, виховання та вивчення дитини; оптимальності відбору експериментальних методик; педагогічної ефективності)» [там само, с. 186]. Зважаючи на це, ми намагалися розглядати підготовку майбутніх учителів до запобігання та протидії булінгу як міждисциплінарну проблему, що спирається на знання, накопичені в педагогіці, психології, соціології, правознавстві та публічному управлінні.

Педагогічний експеримент включав традиційні етапи, а саме: підготовчий; дослідницький (що охоплював констатувальний, формувальний та контрольний експеримент); обробку даних дослідження; інтерпретацію даних дослідження та формулювання висновків; упровадження результатів експерименту. На підготовчому етапі було сформульовано гіпотезу та цілі експерименту, проаналізовано теоретичні аспекти досліджуваної проблеми, розроблено план реалізації експерименту, включаючи вибірку учасників та сформовано експериментальну і контрольні групи. Базою експерименту став Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. У експерименті взяли участь 444 студенти, які здобувають перший

(бакалаврський) та другий (магістерський) рівень вищої освіти. Після проведення відповідних діагностичних процедур було утворено експериментальну групу в кількості 220 здобувачів і контрольну, до якої ввійшли 224 здобувачі.

Як зазначають автори публікації [1], «проведення констатувального експерименту потребує застосування не тільки методів і засобів діагностики, а й методів і засобів впливу на учасників з метою якнайдетальнішого з'ясування вихідних даних щодо досліджуваних явищ чи зв'язків між ними, які мають бути визначені на початку експерименту і на цьому етапі не піддаватися змінам» [там само]. Констатувальний експеримент дозволив зафіксувати дані вихідного рівня готовності здобувачів відповідно до структурних компонентів підготовки (табл. 1).

Таблиця 1
Загальний рівень готовності майбутніх учителів до запобігання та протидії булінгу в ЕГ і КГ на констатувальному етапі експерименту

Рівень	ЕГ (кількість)	КГ (кількість)
Низький	105	94
Середній	96	108
Високий	19	22

Як бачимо в контрольній групі більше учасників із середнім рівнем готовності (108 здобувачів) та високим рівнем (22 здобувачі), тоді як в експериментальній групі більше учасників із низьким рівнем готовності (105 здобувачів).

Формувальний експеримент передбачав цілеспрямовану зміну освітнього процесу з метою досягнення запланованих результатів шляхом реалізації авторської педагогічної технології. Розроблена технологія являє собою відкриту динамічну систему, що ґрунтується на теоретико-методологічному концепті (підходи, закономірності, принципи) і реалізується через змістовий та процесуальний компоненти. Змістовий компонент представлено через навчальну програму дисципліни вільного вибору для майбутніх учителів, а процесуальний – реалізовано в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти шляхом системної реалізації мети і завдань взаємопов'язаних етапів роботи. Апробація матеріалів дослідження доводить, що позитивні результати засвідчує як реалізація технології для здобувачів освіти – майбутніх педагогів, так і для вчителів-практиків, які хотіли підвищити кваліфікацію за означеною тематикою.

Контрольний експеримент був використаний для перевірки результатів формувального експерименту та оцінки ефективності введених змін у освітній процес (табл. 2).

Таблиця 2

Загальний рівень готовності майбутніх учителів до запобігання та протидії булінгу в ЕГ і КГ на контрольному етапі експерименту

Рівень	ЕГ (кількість)	КГ (кількість)
Низький	31	66
Середній	83	105
Високий	106	53

Із таблиці видно, що в експериментальній групі значно більше учасників досягли високого рівня готовності (48,18 %) порівняно з контрольною групою (23,66 %). У той же час в контрольній групі спостерігається більш високий відсоток учасників з низьким рівнем (29,46 % проти 14,09 % в експериментальній групі). Дані свідчать про позитивний вплив реалізації педагогічної технології на досягнення високого рівня готовності в учасників експериментальної групи.

Висновки та перспективи в цьому напрямку.

Отже, експериментальна перевірка ефективності технології підготовки майбутніх вчителів до запобігання та протидії булінгу дозволила виявити ключові аспекти та підтвердити ефективність запропонованої технології. Результати дослідження показують, що впровадження спеціально розробленої технології, орієнтованої на розвиток у майбутніх учителів навичок розпізнавання, профілактики та активної протидії булінгу, чинить значний позитивний вплив на їхню професійну компетентність. Аналіз отриманих даних свідчить про те, що в експериментальній групі

спостерігалось помітне поліпшення показників, пов'язаних із рівнем готовності до запобігання та протидії булінгу, порівняно з контрольною групою. Розроблена технологія може бути рекомендована для інтеграції до освітніх програм педагогічних закладів вищої освіти з метою формування у майбутніх вчителів компетентностей, необхідних для успішної протидії булінгу та створення безпечного й здорового освітнього середовища. У той же час, ми свідомі того, що наче дослідження не охоплює всіх аспектів окресленої проблеми. Тому вважаємо за доцільне продовжувати розвідки в цьому напрямі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лук'янець О. Л., Лук'янець Т. Л., Петрунко О. В. Констатувальний експеримент: ознаки, можливості та проблеми проведення. *Наукові здобутки студентів Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти*. 2016. № 2(4). URL: <https://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/54> (дата звернення: 25.10.2024).
2. Панасенко Е. Принципи організації та проведення педагогічного експерименту (1945–1991 рр.). *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Вип. 9. С. 181–187.
3. Педагогічний експеримент: навч.-метод. посіб. / [укладач О. Е. Жосан]. Кіровоград: Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. 72 с.
4. Худолій О. М. Педагогічний експеримент. «Вчитель» – журнал у журналі. 2010. Вип. 12(44). С. 19–28.
5. Merrell K., Isava D. How Effective are School Bullying Intervention Programs? A Meta-Analysis of Intervention Research. *School Psychology Quarterly*. 2008. Vol. 23(1). P. 26–42.